

ПРОБЛЕМИ ФЕДЕРАЛІЗАЦІЇ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ В СІЧНІ – СЕРПНІ 1968 Р.

Ігор Шніцер

кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри модерної історії України та зарубіжних країн,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: ihor.shnitser@uzhnu.edu.ua

Scopus Author ID: 57208490333

Researcher ID: T-7796-2019

<https://orcid.org/0000-0003-4681-0263>

Стаття присвячена дослідженню підготовчого етапу конституційної реформи, спрямованої на перехід Чехословацької соціалістичної республіки (ЧССР) від унітарного до федеративного державного устрою. Нижня хронологічна межа статті (січень 1968 р.) продиктована приходом до влади в Чехословацькій комуністів-реформаторів, які в контексті демократизації суспільно-політичного життя розпочали пошуки шляхів розв'язання словацького питання в ЧССР. Верхня хронологічна межа (серпень 1968 р.) зумовлена початком вторгнення військ країн-членів Організації Варшавського Договору в Чехословацьчину з метою придушення «Празької весни». Методологічною основою пропонованої статті є принципи історизму та об'єктивності. Також автором було використано сукупність спеціальних методів історичного пізнання. Наукова новизна статті полягає в системному аналізі впливу словацького питання на події «Празької весни» 1968 р. Під час «Празької весни» 1968 р. комуністична влада й суспільство остаточно усвідомили, що асиметрична модель ЧССР себе вичерпала, й не підлягає реабілітації. За таких обставин одним з першочергових завдань «Празької весни» 1968 р. стало реформування чесько-словацьких відносин та державного устрою ЧССР згідно з принципом «рівний з рівним». Прагнення словаків до запровадження симетричної моделі спільної держави шляхом внесення відповідних поправок до Конституції ЧССР знайшло своє відображення у вимозі федералізації ЧССР. Головні проблеми федералізації ЧССР на весні 1968 р. полягали у наявних розбіжностях чеської й словацької сторін у поглядах щодо майбутньої федерації. Проте це не завадило їм на початку серпня 1968 р. узгодити остаточний проєкт створення федеративної ЧССР у складі двох рівноправних національних держав – Чеської соціалістичної республіки та Словацької соціалістичної республіки. На жаль, подальший процес федералізації ЧССР був призупинений військовою інтервенцією країн-членів ОВД.

Ключові слова: Чехословацька соціалістична республіка, словацьке питання, «Празька весна» 1968 р., федерація, Словацька національна рада, Чеська національна рада.

Постановка проблеми. У 1960-х роках чехословацька влада на чолі з президентом А. Новотним намагалася зберігати жорсткий курс у питанні унітарного державно-правового устрою Чехословацької соціалістичної Республіки (ЧССР). Конституція 1960 р. значно обмежила повноваження та компетенції словацьких національних органів, а політика «зближення» чехів і словаків, як комуністична модифікація політичного «чехословакізму» з міжвоєнного часу, сприяла централізації усіх сфер соціально-економічного та культурного життя ЧССР. Відтак не дивно, що в другій половині 1960-х років в ЧССР поряд із вимогами демократизації та проведення економічних реформ, постало питання про врегулювання чесько-словацьких відносин згідно з принципом «рівний з рівним».

Аналіз джерел та останні дослідження. Кризі комуністичної системи в Чехословацьчині та перебігу «Празької весни» 1968 р. присвячена колективна монографія українських вчених Р. Постоловського, І. Десятничука, А. Слесаренка та І. Філіпчука [Постоловський, 2018]. Основні етапи боротьби словаків за федерацію в другій половині ХХ ст. досліджував Є. Пугач. На думку історика, нерівноправне становище Словацьчини у Чехословацькій республіці було серед головних причин початку процесу демократизації країни під час «Празької

весни» 1968 р. [Пугач, 2013]. Політичні та правові аспекти конституційного розвитку Словацьчини у складі ЧССР в 1960-х роках вивчали В. Лемак [Лемак, 2010] та В. Копча [Копча, 2015]. Окремі аспекти федералізації Чехословацьчини під час «Празької весни» 1968 р. знайшли своє висвітлення у статтях І. Шніцера [Шніцер, 2012] та І. Вовканича [Вовканич, 2018]. Авторитетними та знаними фахівцями з проблем федералізації ЧССР є словацький історик Й. Жаткуляк [Žatkuliak, 1996] та чеський дослідник Я. Рихліка [Rychlík, 2015].

Метою статті є дослідження підготовчого етапу конституційної реформи, спрямованої на перехід ЧССР від унітарного до федеративного державного устрою. Хронологічні межі статті (січень – серпень 1968 р.) визначаються суспільно-політичними зрушеннями в Чехословацьчині під час «Празької весни» 1968 р. Нижня хронологічна межа (січень 1968 р.) продиктована приходом до влади в Чехословацькій комуністів-реформаторів на чолі з А. Дубчеком, які в контексті демократизації суспільно-політичного життя розпочали пошуки шляхів розв'язання словацького питання в державі. Верхня хронологічна межа (серпень 1968 р.) зумовлена початком вторгнення військ країн-членів Організації Варшавського Договору (далі ОВД) в ЧССР з метою придушення «Празької весни» 1968 р., що мало своїм наслідком

призупинення процесу реформування територіального устрою в країні.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці 1967 р. режим А. Новотного в ЧССР опинився в стані глибокої суспільно-політичної кризи через наростаюче невдоволення громадськістю його недемократичністю, наявними економічними проблемами та відсутністю прогресу у вирішенні словацького питання в державі. З відкритою критикою на адресу президента А. Новотного восени 1967 р. виступив перший секретар ЦК Комуністичної партії Словаччини (далі КПС) А. Дубчек. Він звинуватив главу ЧССР в консерватизмі та хибних методах роботи, ігноруванні справедливих вимог словаків та підступних спекуляціях про нібито зростаючий словацький націоналізм, що загрожує єдності ЧССР [Вовканич, 2018, с. 62–63].

Критика А. Дубчека на адресу А. Новотного не тільки знайшла підтримку серед чеських і словацьких комуністів-реформаторів, але й привела до його вимушеної відставки з посади першого секретаря Комуністичної партії Чехословаччини (далі КПЧ). 5 січня 1968 р. першим секретарем КПЧ було обрано А. Дубчека, який відразу ж заявив про необхідність демократизації країни [Десятничук, 2012]. Варто наголосити, що громадськість Словаччини підтримала обрання А. Дубчека першим секретарем ЦК КПЧ, оскільки розраховувала на швидке та справедливе вирішення словацького питання в ЧССР.

За підсумком січневого пленуму ЦК КПЧ в газеті «Червоне право» від 6 січня 1968 р. було надруковано офіційне комюніке, у якому хоча й не містилося конкретного механізму вирішення словацького питання в державі, зазначалося, що «ЦК взяв до відома, що уряд та Президія Словацької національної ради запропонують Центральному комітету партії конкретні варіанти щодо вдосконалення їх діяльності, які виходять із нової системи управління та враховують результати переговорів та пропозиції, внесені на грудневому та січневому Пленумах ЦК КПЧ» [Rudé právo, 1968, s. 1]. Водночас у резолюції, адресованій виключно партійним функціонерам, стосовно майбутніх державно-правових змін в ЧССР говорилося наступне: «ЦК КПЧ вважає, що з метою остаточної реалізації принципу єдності чеського та словацького народу... необхідно в дусі ленінського вчення братися до розробки всіх питань, пов'язаних із проведенням національної політики в нових умовах» [Rychlík, 2015, s. 465]. З цієї метою передбачалося, що Президія Словацької національної ради (далі СНР) спільно з центральною владою запропонують ЦК КПЧ конкретні заходи, спрямовані на вдосконалення діяльності словацьких національних органів [Rychlík, 2015, s. 465].

Про готовність центральної влади реформувати чесько-словацькі відносини згідно з принципом «рівний з рівним» свідчило інтерв'ю на центральному телебаченні 20 лютого 1968 р. члена Президії та секретаря ЦК КПЧ Д. Кольдера. У ньому він заявив, що чехам та словакам варто «повернутися до Конституції 9 травня та Кошицької урядової програми й у такий спосіб домогтися цілковитої рівноправності усіх народів і націй в ЧССР» [Інформація второго

секретаря Посольства ССРСР в ЧССР І. Ф. Иващенко, 1968, с. 731].

26 лютого 1968 р. на консультативній нараді Президії СНР з приводу «реалізації завдань, що випливають з постанови ЦК КПЧ про покращення діяльності СНР» було обговорено державно-правовий устрій Чехословаччини. Під час наради депутат М. Лучан заявив, що асиметрична модель чехо-словацької держави себе дискредитувала й не підлягає реалізації. Попри це, на його думку, чеські політики та урядовці не готові від неї відмовитися. 29 лютого 1968 р. на засіданні Президії СНР депутати в черговий раз розкритикували наявну асиметричну модель державно-правового устрою ЧССР. А вже 4 березня 1968 р. було офіційно сформульовано вимоги словацької сторони щодо запровадження симетричної моделі спільної держави шляхом внесення відповідних поправок до Конституції ЧССР. Цікаво, що на цьому етапі словацькі політики ще не вживали термін «федерація» [Žatkuliak, 1996, s. 23–29].

Під час засідання Президії СНР 11 березня 1968 р. на розгляд присутніх було винесено проєкт вирішення словацького питання, який виходив за рамки резолюції січневого пленуму ЦК КПЧ, оскільки замість збільшення повноважень словацьких національних органів передбачав перехід ЧССР до федерації у два етапи. Перший етап мав тривати до 1 січня 1969 р. та передбачав повернення до державно-правового устрою Чехословаччини, який існував до прийняття Третьої празької угоди в 1946 р. Це означало, що в Словаччині, крім СНР, як законодавчого органу, мав бути створений колективний виконавчий орган під назвою «Рада уповноважених або міністрів Словаччини». Компетенції між центральними та словацькими національними органами планувалося розмежувати спеціальним конституційним законом. Другий етап федералізації ЧССР мав розпочатися після XIV з'їзду КПЧ, який планувався на 1970 р. На цьому етапі мали бути внесені зміни до Конституції, які передбачали офіційне затвердження федеративного устрою ЧССР. Передбачалося, що Словаччина у майбутній федеративній Чехословаччині матиме власний верховний суд та генеральну прокуратуру [Rychlík, 2015, s. 472].

На основі даного проєкту спеціально створена комісія у складі П. Цолотки, В. Звари, М. Лучана та М. Маркана підготувала постанову Президії СНР № 38/1968. У першій статті документа зазначалося, що асиметрична модель розвитку ЧССР викликала «... непорозуміння між нашими народами. У чеських землях за відсутності власних органів створювалося враження про гіпертрофованість словацьких органів. У Словаччині, навпаки, існувало переконання, що словаки не є господарями у власному будинку, або ж, що все вирішує тільки Прага» [Rychlík, 2015, s. 473]. Стаття закінчувалася політичною заявою про те, що кінцевою метою СНР є утвердження федеративного устрою Чехословаччини.

Друга стаття постанови № 38/1968 торкалася становища Словаччини в державі після перехідного етапу й передбачала утворення автономного словацького уряду, оновлення функцій державних

секретарів у центральному уряді та заборону принципу майоризації. У третій статті документа йшлося про судочинство та необхідність створення верховного суду й генеральної прокуратури Словаччини. Четверта стаття передбачала реорганізацію економіки Чехословаччини таким чином, щоб словацькі міністерства отримали можливість самостійно управляти підприємствами Словаччини. Згідно з документом Словаччина мала мати власний бюджет, а ЧССР мала бути інтеграцією двох економік – чеської та словацької. Остання п'ята стаття містила прикінцеві положення [Rychlík, 2015, s. 473].

Постанова Президії СНР № 38/1968 була запропонована для обговорення депутатам СНР на засіданні 14–15 березня 1968 р. За підсумком засідання було прийнято «Заяву Словацької національної ради про необхідність запровадження в Чехословаччині федеративного устрою». У документі, який дослідники вважають одним з ключових у федералізації ЧССР, зазначалося, що важливою складовою демократичних трансформацій в державі є необхідність вирішення словацького питання згідно з принципом «рівний з рівним». «Необхідно ліквідувати усі наявні деформації державно-правового врегулювання відносин чеського і словацького народів та повернутися до революційного заповіту Словацького національного повстання про те, що у відновленій Чехословацькій республіці буде реалізований принцип «рівний з рівним. У цьому є гарантія справжнього братерства між двома нашими народами та гарантія непорушної єдності Чехословацької соціалістичної республіки» [Vyhlásenie Slovenskej národnej rady o potrebe federatívneho usporiadania, 1968, s. 531].

У своїй заяві від 15 березня 1968 р. СНР наголошувала на підтримці зусиль свого керівництва, спрямованих на державно-правове врегулювання чесько-словацьких відносин та констатувала, що т.зв. «асиметрична модель» не здатна належним чином забезпечити державно-правові відносини двох рівноправних народів. Відтак «в інтересах розвитку соціалістичного суспільства, зміцнення єдності чехословацького народу та його довіри до Комуністичної партії Чехословаччини необхідна принципова зміна у державно-правовому врегулюванні відносин чеського та словацького народів» [Vyhlásenie Slovenskej národnej rady o potrebe federatívneho usporiadania, 1968, s. 532]. У документі наголошувалося, що «Словацька національна рада вважає соціалістичний федеративний устрій формою, що найкраще відповідає марксистсько-ленінським принципам національної політики» [Vyhlásenie Slovenskej národnej rady o potrebe federatívneho usporiadania, 1968, s. 532]. Майбутній конституційний закон окрім іншого мав посприяти створенню в Словаччині окремих органів законодавчої та виконавчої влади з доволі широкими повноваженнями, відновити інститут державних секретарів у загальнодержавних органах влади, виключити можливість майоризації словацького народу в державно-правових питаннях [Vyhlásenie Slovenskej národnej rady o potrebe federatívneho usporiadania, 1968, s. 532].

Таким чином, в заяві СНР від 15 березня 1968 р. було чітко сформульовано вимогу федералізації ЧССР, підготовка до якої мала розпочатися негайно. Вже 19 березня 1968 р. Президія СНР провела переговори з Президією ЦК КПС за підсумком яких було сформовано спільну позицію щодо вирішення словацького питання в ЧССР. Зокрема було вирішено максимально використати всі можливості, які асиметрична модель держави надає словацьким органам, але при цьому інформувати чеську сторону про те, що це лише тимчасовий етап на шляху до федерації.

Відзначимо, що ідея федерації під час «Празької весни» 1968 р. була підтримана словацьким суспільством. Доказом цьому були листи, отримані СНР від громадян ЧССР. Так, до 4 квітня 1968 р. канцелярією СНР було отримано 132 листи та резолюції. Майже у всіх листах адресатами виражалася однозначна підтримка рішення державно-правового впорядкування чесько-словацьких відносин на принципах федеративного устрою [Шніцер, 2012, с. 182].

Натомість чехи під час «Празької весни» 1968 р. більшу увагу приділяли проблемам демократизації суспільно-політичного життя ЧССР, сприймали федерацію як словацьку забаганку та продовжували ототожнювати себе з унітарною чехословацькою державою. Однак це не завадило КПЧ підтримати вимогу реформування державно-правового устрою ЧССР. Доказом цьому була «Програма дій КПЧ», основні положення якої були схвалені Пленумом ЦК КПЧ 5 квітня 1968 р. «Програма» виходила з того, що ЧССР є «спільною державою двох рівноправних націй – чеської та словацької» [Akční program KSČ, 1968]. На думку авторів документу, наявні проблеми в чесько-словацьких відносинах свідчили про серйозні помилки й деформації в державно-правовому врегулюванні відносин між чехами й словаками та вимагали їх впорядкування. Не в останню чергу через те, що рівноправність двох народів в ЧССР порушувала асиметрія державного устрою. Зокрема функцію чеських національних органів виконували центральні органи, які, як загальнодержавні, стояли вище словацьких національних. Це перешкоджало рівноправній участі словацького народу у формуванні й реалізації загальнодержавної політики та негативно впливало на становище і діяльність словацьких національних органів влади. Як наслідок, між чехами та словаками стали виникати непорозуміння. У чеських областях, де не було власних національних органів, склалося враження, що словацькі національні органи зайві. У Словаччині ж вважали, що всі питання вирішуються в Празі [Akční program KSČ, 1968].

Згідно з «Програмою дій» КПЧ для зміни державно-правового устрою потрібно було внести відповідні зміни до Конституції та утворити «соціалістичний федеративний устрій – визнати і випробувати державно-правову форму співіснування рівноправних народів у загальній соціалістичній державі» [Akční program KSČ, 1968]. «Програма дій» КПЧ передбачала розробку та затвердження конституційного закону, який мав закріпити принцип симетричного устрою. Планувалося, що у цьому

законі буде конституційно закріплено Словацьку національну раду як законодавчий орган, Раду міністрів Словаччини як колегіальний виконавчий орган та міністерства як відомчі виконавчі органи Словацької національної ради з розширенням реальної компетенції всіх цих органів, щоб поділ законодавчої та виконавчої компетенції між загальнодержавними та словацькими органами відповідав принципам Кошицької урядової програми 1945 р. Також планувалося упорядкувати компетенції словацьких національних органів, доручивши їм розробку та затвердження народногосподарського плану і бюджету Словаччини, врегулювання структури відомчих господарських виконавчих органів Словацької національної ради та відповідним чином упорядкувати організаційну структуру матеріально-технічної бази Словаччини [Akční program KSČ, 1968].

Відзначимо, що «Програма дій» передбачала відновлення інституту державних секретарів (на рівні членів уряду) у центральних відомствах, зокрема, в міністерствах закордонних справ, зовнішньої торгівлі та національної оборони. Також передбачалося політично та конституційно виключити можливість майоризації словацького народу в державно-правових питаннях, що визначають взаємовідносини між чехами і словаками та конституційне становище Словаччини. Не менш важливим було й те, що програма КПЧ у конкретній політичній практиці передбачала реалізацію принципу рівноправності чехів і словаків у розставленні кадрів у центральних органах, а також на роботі за кордоном [Akční program KSČ, 1968]. Загалом можемо констатувати, що «Програма дій» КПЧ засвідчила підтримку чехословацькою владою курсу на федералізацію ЧССР.

9 квітня 1968 р. Пленум ЦК КПС ухвалив «Постанову про державно-правове врегулювання відносин чеського та словацького народів». У документі містилася вимога до червня 1968 р. розробити та ухвалити конституційний закон про симетричний устрій ЧССР [Kural, 1993, s. 76–77]. З цією метою була створена комісія фахівців на чолі з професором К. Лацо, яка невдовзі підготувала проєкт симетричної моделі устрою ЧССР. Він передбачав створення національних органів – чеського і словацького урядів, чеського і словацького парламентів. Проєкт також передбачав створення федеральних органів влади з обмеженими повноваженнями [Plevza, 1971, s. 251].

14 травня 1968 р. питання федерації було розглянуто на засіданні Президії ЦК КПЧ. Наступного дня заступник голови уряду Г. Гусак вніс на розгляд кабінету міністрів ЧССР проєкт постанови про утворення комітету з підготовки федерації та експертної комісії з розробки конституційного закону. Цього ж дня уряд ЧССР схвалив запропонований проєкт. До комітету з підготовки федерації на чолі з прем'єр-міністром О. Черніком увійшло 75 осіб. Це були представники політичних партій Народного фронту, СНР, Національних зборів, громадських організацій та фахові експерти. Експертна комісія на чолі з Г. Гусаком складалася з однакової кількості

чеських і словацьких експертів та двох представників моравських земель [Rychlík, 2015, s. 477].

Впродовж весни 1968 р. в ЧССР уповноваженими особами було підготовлено кілька проєктів чехословацької федерації. Перший проєкт був розроблений словацькими членами комісії й базувався на ідеї суверенітету двох національних республік та створенні федерації шляхом укладання ними державного договору. Авторами другого проєкту федерації виступили І. Гроспіч та З. Їчинський. Він, на відміну від словацького проєкту, передбачав наділення федеральних органів влади широкими повноваженнями. Згідно з проєктом законодавча влада мала належати Федеральним зборам (одно- або двопалатні), а виконавча – федеральному уряду. Третій проєкт був підготовлений І. Богушаком (співавтор В. Клокочка) та передбачав трансформацію ЧССР у «вільну федерацію», а по суті конфедерацію Чехії та Словаччини [Rychlík, 2015, s. 488–489]. Проєкт «вільної федерації» передбачав утворення однопалатних федеральних зборів (парламенту) у складі 100 депутатів, до яких кожна з республік мала делегувати по 50 своїх представників. Процедура виборів депутатів кожна з республік мала визначати самостійно. Проєкт передбачав, що депутати федерального парламенту та федерального уряду матимуть повноваження, які їм делегують республіки [Žatkuliak, 1996, s. 137–148].

На своєму засіданні 7 червня 1968 р. члени експертної комісії попередньо домовилися про двочленну федерацію за національним принципом та на визначенні становища Моравії та Сілезії в рамках внутрішнього (територіально-адміністративного) устрою майбутньої Чехії. Ідея федерації за територіальним принципом була комісією відкинута як немарксистська та неприйнятна. Водночас між чеськими та словацькими політиками та експертами залишалися наступні розбіжності в поглядах на федерацію: масштаби заборони принципу майоризації, компетенції федеральних міністерств і комітетів та їх кількість, однопалатні чи двопалатні Федеральні збори, збереження єдиної податкової системи тощо.

Однак наявні розбіжності не стали на заваді прийняттю Національними зборами 24 червня 1968 р. конституційного закону «Про підготовку федеративного впорядкування Чехословацької федеративної республіки». Згідно з ним державно-правове врегулювання чесько-словацьких відносин мало бути здійснено конституційним законом, для схвалення якого необхідно була згода принаймні трьох п'ятих від загальної кількості депутатів Національних зборів, обраних у чеських краях, і принаймні трьох п'ятих від загальної кількості депутатів, обраних у Словаччині [Ústavný zákon č. 77/1968 Zb., s. 149]. Завдання, пов'язані з підготовкою до федералізації ЧССР, покладалися на Чеську національну раду та Словацьку національну раду [Ústavný zákon č. 77/1968 Zb., s. 149]. Згідно з законом Чеська національна рада (далі ЧНР) була «тимчасовим органом конституційного політичного представництва чеської нації [Ústavný zákon č. 77/1968 Zb., s. 149]. Вже 27 червня

1968 р. Національні збори прийняли резолюцію №108, згідно з якою мало бути обрано 150 членів ЧНР. Вибори тимчасового складу ЧНР пройшли 10 липня 1968 р. за участі депутатів Національних зборів, в тому числі й словацьких. Головою ЧНР було обрано Ч. Цісаржа.

Тим часом політики та експерти активно обговорювали проекти майбутньої чехословацької федерації. На думку Г. Гусака, федералізація стала природною складовою процесу демократизації ЧССР, а майбутня федерація мала бути «чесною та рівноправною» [Plevza, 1991, s. 95]. Політик не підтримував проєкт «вільної федерації», оскільки вважав, що вона може привести до розпаду Чехословаччини. З цього приводу на обласній конференції КПС 13–14 липня 1968 р. у м. Банська Бистриця він заявив наступне: «Я не став би заgravати з ідеєю вільної федерації, яка означає вільне об'єднання двох народів, які в практичному плані віддалялися б один від одного. І до чого б вони прийшли? З тією рішучістю, з якою ми заперечуємо централізований тип федерації, який підтверджував би нерівноправність словацького народу, ми заперечуємо і вільний тип федерації, оскільки відчуваємо відповідальність за цю державу. Словаки сприяли її оновленню, і ми не дозволимо ризикувати єдністю чи заgravати з вільними, або я не знаю ще з якими типами федерації» [Plevza, 1971, s. 317–318].

16 липня 1968 р. Президія ЦК КПЧ на своєму пленарному засіданні обговорила проблемні питання федералізації ЧССР та створила особливу вповноважену комісію у складі А. Дубчека, О. Черніка, В. Біляка, Й. Сморковського, Ч. Цісаржа, Г. Гусака та О. Клокоча, яка мала підготувати остаточний проєкт федерації. У результаті 26 липня 1968 р. на засіданні уряду Чехословаччини було розглянуто основні засади конституційного закону про федерацію. Зокрема передбачалося утворення двопалатних федеральних зборів. Перша, народна палата, повинна була складатися з 200 депутатів, які мали обиратися на пропорційній основі на всій території Чехословаччини. Друга, палата національностей, мала складатися зі 100 депутатів, по п'ятдесят від Чехії та Словаччини, які обиралися прямим голосуванням, або були делеговані національними радами. Обидві палати мали мати однакові повноваження та обговорювати усі федеральні закони. Водночас відкидалося автоматичне застосування принципу паритетності щодо кількості міністрів та запроваджувалися посади генеральних секретарів. Кількість федеральних міністерств мала бути визначена додатково. Урядовій комісії було доручено розробити остаточний проєкт закону, який би ґрунтувався на зазначених принципах [Rychlík, 2015, s. 495].

7 серпня 1968 р. було підготовлено остаточний «Проєкт федеративного впорядкування Чехосло-

вацької республіки», який складався з 22 пунктів. У ньому зазначалося, що демократизація ЧССР є передумовою виникнення справедливої федерації. «Чехословаччину утворюють дві рівноправні національні держави – Чеська соціалістична республіка (ЧСР) та Словацька соціалістична республіка (ССР). У спільних інтересах вони делегують частину свого суверенітету та пов'язані з ним компетенції спільній федеративній державі» [Rychlík, 1998, s. 132]. Показово, що спірні питання в документі не піднімалися. Даний проєкт був поданий на розгляд членам ЦК КПС, ЦК КПЧ, уряду та Народного фронту. Надалі він був винесений на так зване «всенародне обговорення» [Лемак, 2010, с. 65]. Подальший перебіг федералізації ЧССР був призупинений через вторгнення 21 серпня 1968 р. на територію Чехословаччини військ п'яти країн-членів ОВД з метою ліквідації демократичних здобутків «Празької весни».

Висновки. «Празька весна» 1968 р. актуалізувала словацьке питання в ЧССР. Влада й суспільство остаточно усвідомили, що асиметрична модель чехословацької держави себе вичерпала, й не підлягає реабілітації. За таких обставин одним з першочергових завдань «Празької весни» 1968 р. стало реформування чесько-словацьких відносин та державного устрою ЧССР згідно з принципом «рівний з рівним». Прагнення словаків до запровадження симетричної моделі спільної держави шляхом внесення відповідних поправок до Конституції ЧССР знайшло своє відображення у заяві Словацької національної ради від 15 березня 1968 р., в якій було чітко сформульовано вимогу федералізації ЧССР. І хоча чехи переважно сприймали федерацію як словацьку забганку, КПЧ підтримала ідею федерації та у своїй «Програма дій» від 5 квітня 1968 р. заявила про готовність внести відповідні зміни до Конституції ЧССР з метою запровадження соціалістичного федеративного устрою.

Головні проблеми федералізації ЧССР на весні 1968 р. полягали у наявних розбіжностях чеської й словацької сторін у поглядах щодо змісту майбутньої федерації. Тільки у серпні 1968 р. між ними було досягнуто компромісу та узгоджено «Проєкт федеративного впорядкування Чехословацької республіки». Він передбачав створення федеративної Чехословаччини у складі двох рівноправних національних держав – Чеської соціалістичної республіки та Словацької соціалістичної республіки. На жаль, подальший процес федералізації ЧССР був призупинений військовою інтервенцією країн-членів ОВД та продовжився тільки восени 1968 р. Відтак перспективи подальших розвідок у даному напрямку полягають у необхідності дослідження завершення процесу федералізації ЧССР наприкінці 1968 – на початку 1969 рр.

Список використаних джерел

- Akční program KSČ, 1968, 5. duben, Praha [Online]. Доступно: http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/405_1.pdf. (дата звернення: 24.05. 2023).
- Kural, V., 1993. *Československo roku 1968.1 díl: Obrodný proces*, Praha: Parta, 207 s.
- Plevza, V., 1971. *Československá štátnost a slovenská otázka v politice KSČ*, Bratislava: Praca. 358 s.
- Plevza, V., 1991. *Vzostupy a pády. Gustav Husak prehovorel*, Bratislava: Tatrapress, 200 s.

- Rychlík, J., 1998. Vznik československé federace, *Česko-slovenské vztahy – Slovensko-české vztahy. Liberecký seminar 1996, 1997*. Liberec, s. 129–138.
- Rychlík, J., 2015. *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992*, Praha: Vyšehrad, 688 s.
- Ústavný zákon č. 77/1968 Zb. o příprave federativního usporiadania ČSSR, Historické a štatoprávne korene samostatnosti Slovenskej Republiky. Bratislava: procom, 1994, s. 148–150.
- Vyhlásenie Slovenskej národnej rady o potrebe federatívneho usporiadania, Bratislava, 15. marca 1968. Dokumenty slovenskej národnej identity a statnosti II, Bratislava, 1998, s. 531–533.
- Žatkuliak, J. 1996. *Federalizácia československého štátu. Vznik česko-slovenskej federácie roku 1968. Prameny k dejinám československé krize v letech 1967 – 1970*, Brno: Doplněk, 427 s.
- Zpráva o zasedání ústředního výboru Komunistické strany Československa, Rudé právo, 6.01.1968, s. 1. [Online]. Доступно: <https://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1968/1/6/1.png>. (дата звернення: 24.05.2023).
- Вовканич, І., Шніцер, І., 2018. Словацьке національне питання в ЧССР напередодні «Празької весни» 1968 року, *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*, Вип. 27, с. 55–69.
- Десятничук, І., 2012. Особливості реформування політичної системи Чехословаччини наприкінці 60-х рр. XX ст.: теорія та практика, *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*, Вип. 23, с. 454–466. [Online]. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvtvi_2012_23_46. (дата звернення: 24.05.2023).
- Информация второго секретаря Посольства СССР в ЧССР И. Ф. Иващенко о беседе по центральному телевидению ЧССР члена Президиума и секретаря ЦК КПЧ Д. Кольдера, связанной с подготовкой ЦК КПЧ программы действий, Чехословацкий кризис 1967 – 1969 гг. в документах ЦК КПСС, Москва: РОССПЭН, 2010, с. 730–732.
- Копча, В., 2015. Становлення конституційного розвитку Словаччини в складі ЧССР в XX ст., *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, Вип. 32(1), с. 112–116.
- Лемак, В., Копча, В., 2010. Конституційний розвиток Словаччини у складі ЧССР в 60-80 роки XX ст.: політичні і правові аспекти, *Держава і право*, № 48, с. 62–68.
- Постоловський, Р., Десятничук, І., Слесаренко, А., Філіпчук, І., 2018. *Криза комуністичної системи в Чехословаччині: «Празька весна» 1968 року та утвердження режиму «нормалізації»* / За ред. Р. Постоловського, Рівне: О. Зень, 240 с.
- Пугач, Є. П., 2013. Чехо-Словацька федерація як можливість встановлення рівних прав словаків і чехів в єдиній державі (спроба реалізації та її доля), *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія*, № 1087, Вип. 47, с. 212–234.
- Шніцер, І.О., 2012. Рух за федералізацію Чехословаччини під час «Празької весни» 1968 р. в документах Словацького національного архіву, *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», Вип. 28, с. 180–184.

References

- Akční program KSČ, 1968, 5. duben, Praha, URL: http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/405_1.pdf. (data zvernennia: 24.05.2023). (in Czech).
- Desiatnychuk, I., 2012. Osoblyvosti reformuvannia politychnoi systemy Chekhoslovachchyny naprykintsi 60-kh rr. XX st.: teoriia ta praktyka [Features of reformation of the political system of Czechoslovakia at the end of 60th XX ages: theory and practice], *Aktualni problemy vitchyznianoj ta vsesvitnoij istorii*, Vyp. 23, s. 454–466. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvtvi_2012_23_46. (data zvernennia: 24.05.2023). (in Ukrainian).
- Kopcha, V., 2015. Stanovlennia konstytutsiinoho rozvytku Slovachchyny v skladi ChSSR v XX st. [Establishment of constitutional development in Slovakia as part of Czechoslovakia in the XX century], *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*, Vyp. 32(1), s. 112–116. (in Ukrainian).
- Kural, V., 1993. *Československo roku 1968.1 dil: Obrodny proces*, Praha: Parta, 207 s. (in Czech).
- Lemak, V., Kopcha, V., 2010. Konstytutsiiny rozvytok Slovachchyny u skladi ChSSR v 60-80 roky XX st.: politychni i pravovi aspekty [The constitutional development of Slovakia as part of the ČSSR in the 1960s and 1980s: political and legal aspects], *Derzhava i pravo*, № 48, s. 62–68. (in Ukrainian).
- Plevza, V., 1971. *Československá státost a slovenská otázka v politice KSČ*, Bratislava: Praca. 358 s. (in Slovak).
- Plevza, V., 1991. *Vzostupy a pády. Gustav Husak prehovoril*, Bratislava: Tatrapress, 200 s. (in Slovak).
- Postolovskiy, R., Desiatnychuk, I., Slesarenko, A., Filipchuk, I., 2018. *Kryza komunistychnoi systemy v Chekhoslovachchyni: «Prazka vesna» 1968 roku ta utverdzhennia rezhymu «normalizatsii»* [The crisis of the communist system in Czechoslovakia: the «Prague Spring» of 1968 and the establishment of the «normalization» regime] / Za red. R.Postolovskoho, Rivne: O. Zen, 240 s. (in Ukrainian).
- Puhach, Ye. P., 2013. Chekho-Slovatska federatsiia yak mozhlyvist vstanovlennia rivnykh prav slovakiiv i chekhiv v yedynii derzhavi (spoba realizatsii ta yii dolia) [Czechoslovak Federation as an Opportunity to Establish Equal Rights for Slovaks and Czechs in a Single State (attempt to implement and its fate)], *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Istorii*, № 1087, Vyp. 47, s. 212–234. (in Ukrainian).
- Rychlík, J., 1998. Vznik československé federace, *Česko-slovenské vztahy – Slovensko-české vztahy. Liberecký seminar 1996, 1997*, Liberec, s. 129–138. (in Czech).
- Rychlík, J., 2015. *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992*, Praha: Vyšehrad, 688 s. (in Czech).
- Shnitser, I.O., 2012. Rukh za federalizatsiiu Chekhoslovachchyny pid chas «Prazkoi vesny» 1968 r. v dokumentakh Slovatskoho natsionalnoho arkhivu [Movement for Czechoslovakia federalization during the «Prague Spring» in 1968 in the documents of the National Slovak Archives], *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: History*, Uzhhorod: Vydavnytstvo UzhNU «Hoverla», Vyp. 28, s. 180–184. (in Ukrainian).
- Ústavný zákon č. 77/1968 Zb. o příprave federativního usporiadania ČSSR, Historické a štatoprávne korene samostatnosti Slovenskej Republiky, Bratislava: procom, 1994, s. 148–150. (in Slovak).
- Vovkanych, I., Shnitser, I., 2018. Slovatske natsionalne pytannia v ChSSR naperedodni «Prazkoi vesny» 1968 roku [The Slovak national issue in ČSSR on the eve of the "Prague Spring" of 1968], *Mizhnarodni v'iazky Ukrainy: naukovyi poshuky i znakhidky*, Vyp. 27, s. 55–69. (in Ukrainian).
- Vyhlásenie Slovenskej národnej rady o potrebe federatívneho usporiadania, Bratislava, 15. marca 1968. Dokumenty slovenskej národnej identity a statnosti II. Bratislava. 1998, s. 531–533. (in Slovak).

Žatkuliak, J. 1996. *Federalizácia československého štátu. Vznik česko-slovenskej federácie roku 1968. Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 – 1970*, Brno: Doplněk. 427 s. (in Czech).

Zpráva o zasedání ústředního výboru Komunistické strany Československa, Rudé právo, 6.01.1968, s. 1. URL: <https://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1968/1/6/1.png>. (data zvernennia: 24.05.2023). (in Czech).

Informatsyia vtorogo sekretaria Posolstva SSSR v ChSSR Y. F. Yvashchenko o besede po tsentralnomu televydeniyu ChSSR chlena Prezydyuma y sekretaria TsK KPCh D. Koldera, sviazannoi s podhotovkoi TsK KPCh prohramu deistvyi [Information from the Second Secretary of the Embassy of the USSR in Czechoslovakia I.F. Ivashchenko about the conversation on the central television of Czechoslovakia by a member of the Presidium and secretary of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia D. Kolder, related to the preparation of the Central Committee of the Communist Party of the Czech Republic of the program of action], Chekhoslovatskyi kryzys 1967 – 1969 hh. v dokumentakh TsK KPSS, Moskva: ROSSPЭN, 2010, s. 730–732. (in Russian).

Ihor Shnitser

Candidate of History, Docent, Head of the Department of Modern History of Ukraine and Foreign Countries, SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

PROBLEMS OF THE FEDERALIZATION OF CZECHOSLOVAKIA IN JANUARY – AUGUST 1968

The article is devoted to studying the preparatory stage of the constitutional reform aimed at the transition of the Czechoslovak Socialist Republic (CSR) from a unitary to a federal state system. The lower chronological limit of the article (January 1968) is dictated by the coming to power in Czechoslovakia of communist reformers who, in the context of the democratization of social and political life, began to search for ways to solve the Slovak question in Czechoslovakia. The upper chronological limit (August 1968) is determined by the beginning of the invasion of the troops of the Warsaw Pact Organization member states into Czechoslovakia intending to suppress the "Prague Spring". The methodological basis of the proposed article is the principles of historicism and objectivity. The author also used a set of special methods of historical knowledge. The scientific novelty of the article lies in the systematic analysis of the influence of the Slovak question on the events of the «Prague Spring» of 1968. During the «Prague Spring» of 1968, the communist government and society finally realized that the asymmetric model of the Czechoslovak state had exhausted itself and was not subject to rehabilitation. Under such circumstances, one of the primary tasks of the «Prague Spring» of 1968 was the reformation of Czech-Slovak relations and the state system of the Czechoslovak SSR according to the principle of «equal to equal.» The aspiration of the Slovaks to introduce a symmetrical model of a common state by making appropriate amendments to the Constitution of the Czechoslovak SSR was reflected in the demand for the federalization of the Czechoslovak SSR. The federalization process in the spring of 1968 was complicated by existing differences between the Czech and Slovak sides in their views on the future federation. However, this did not prevent them from reaching an agreement at the beginning of August 1968 and formulating a project to create a federal Czechoslovakia as part of two equal national states - the Czech Socialist Republic and the Slovak Socialist Republic. Unfortunately, the further process of federalization of the Czechoslovak SSR was stopped by the military intervention of the troops of the member states of the Soviet Union.

Keywords: Czechoslovak Socialist Republic, Slovak question, «Prague Spring» of 1968, federation, Slovak National Council, Czech National Council.